

Mogens Pahuus
mag.art.

Joan Robinson: Frihed og nødvendighed

Gyldendals Uglebøger. Pris: kr. 19,75.

Hverken bogens titel (Frihed og nødvendighed) eller dens undertitel (Den materialistiske historieopfattelse i kort begreb) giver et dækkende indtryk af bogens indhold. Bogen er i virkeligheden først og fremmest en redegørelse for verdens økonomiske historie, d.v.s. stadijerne i udviklingen i menneskets produktion og fordeling af deres livsforhold. Denne udvikling forfølges fra og med kapitel 2 til og med kapitel 12, og omfatter jægerstadiet ("Isolerede økonomiske systemer"), landbrugsstadiet ("Jord og arbejde" og "Race og klasse"), merkantilismen ("Handel og nationalitet"), kapitalismen ("Kapitalistisk ekspansion", "Et forvirret mellemstadium", "Industri og stat" og "Nymerkantilismen"), socialismen i den sovjetiske udgave ("Socialistisk velstand"), socialismen i den kinesiske udgave ("En anden vej") samt endelig udviklingslandenes økonomi ("Den tredje verden").

Hele denne fremstilling af den økonomiske "udvikling" er tydeligvis båret af den opfattelse, som Robinson giver udtryk for i forordet, "at en økonomisk fremstilling af historien er et uundværligt element i studiet af samfundet", men hun argumenterer ikke for den historiske materialisme forstået som den opfattelse, at samfundets struktur og historiske udvikling er bestemt af de materielle livsomstændigheder eller den materielle produktionsform. Dette fremgår da også af fortsættelsen af det netop anførte citat, som lyder: "-- men det (d.v.s. det element, som er den økonomiske fortolkning af historien) er kun ét element blandt flere".

Ud over fremstillingen af den økonomiske historie rummer bogen et indledende kapitel om "det økonomiske og so-

ciale liv" hos dyr og om de biologiske betingelser for menneskets samfundsdannelse, samt to afsluttende kapitler om den økonomiske videnskab.

Så lidt som bogen er en fremstilling af den historiske materialisme i en nogenlunde veldefineret forstand, så lidt drejer den sig om forholdet mellem frihed og nødvendighed. Ganske vist fremsætter Robinson det principielle og filosofiske synspunkt, at det er sproget, der adskiller mennesker fra dyr, og som giver anledning til en dialektik mellem bevidsthed og miljø, mellem frihed og nødvendighed. Men hun argumenterer så godt som slet ikke for dette i øvrigt velegnede synspunkt, og hun gør ikke rede for sammenhængen mellem det at have sprog og det at have frihed.¹⁾ Robinson nøjes med at sige, at sproget rækker videre end blot til at være et middel til overlevelse. Derfor den nævnte dialektik. Derfor kunne altså de forskellige økonomiske, sociale og kulturelle systemer, som har været og er, have været anderledes. Derfor er det ikke uden videre determineret af de materielle vilkår inklusive den givne teknologi. Ja, i virkeligheden er de eksplicitte eksempler på dialektikken mellem bevidsthed og miljø, som Robinson giver i kapitel 2, (og forholdet mellem frihed og nødvendighed nævnes ikke eksplicit andetsteds) eksempler på, at ikke-økonomiske fænomener som f.eks. ære, status og religion har prioritet frem for økonomiske forhold i mange primitive økonomiske systemer. Ganske vist er f.eks. kula-folkets økonomi - ligesom enhver anden økonomi - en løsning på den materielle tilværelses problem under bestemte klimatiske og geografiske betingelser, men faktisk tjener den økonomiske aktivitet først og fremmest ikke-økonomiske formål.

Også på et andet punkt er Robinson i uoverensstemmelse med elementer i marxismen. For Marx er mennesket først og fremmest det arbejdende, det redskabsfremstillende og

1) Det gør imidlertid Hartnack (i alt fald i en vis udstrækning) i sin nyligt udsendte bog "Mennesket og sproget" i Berlinske Leksikon Bibliotek.

det sociale væsen. For Robinson er sproget det afgørende. Samfunds- og gruppedannelse - med tilhørende familiestruktur, ejendomsforhold, adfærdsnormer, kommunikationssystem, magtsystem - kendes ifølge Robinson fra mange "højere" dyr, især pattedyr. Og hænder og stereoskopisk syn finder vi hos lemurer, ligesom vi finder redskaber hos chimpanser. Men i øvrigt går Robinson ikke nærmere ind på spørgsmålet om menneskets natur eller de antropologiske konstanter. (Det spørgsmål er - i nogenlunde samme sammenhæng som hos Robinson - behandlet langt mere principielt i f.eks. Berger og Luckman: *The Social Construction of Reality*).

Også i bogens sidste to kapitler gør Robinson sig filosofisk relevante overvejelser. I kapitler "Falske profeter" kritiserer hun den hidtidige vestlige nationaløkonomi for at tage den øgede nationalindkomst som eneste kriterium for en økonomisk politiks succes. Der tages altså ikke hensyn til fordelingen af dette produkt - og til dets sammensætning (hvilke varer der produceres). Desuden påviser hun, hvilke moralsk relevante egenskaber hos mennesker den kapitalistiske økonomi bygger på, egenskaber som egoisme og konkurrencelyst. Og hun påviser, at intet tyder på, at disse egenskaber og i det hele taget det økonomiske stræb og den kommercielle indstilling forsvinder med velstandstigningen, som f.eks. Keynes troede eller håbede.

I det sidste kapitel "Videnskab og moral" kritiseres samfundsvidenskaberne - og dermed også økonomien - for deres trang til at efterligne naturvidenskaberne. Ifølge Robinson er det ikke disse videnskabers primære mål at forsyne os med en social teknik, men at diskutere målsætninger, afklare samfundets bevidsthed om sig selv, give en rationel kritik af de ideologier, som de forskellige samfundstyper og deres institutioner er baseret på. Robinson mener nemlig, at det er muligt at gøre dette med objektiviteten i behold. Dels kan - og må - man gøre sig sine egne værdidomme bevidst, og dels kan der faktisk gives en objektiv moralsk bedømmelse af moralsystemer. Der er visse værdier, som er ubetvivlelige, og den moral, der omfatter flest af disse vær-

dier, må være den objektivt bedste.

Bogens hoveddel - fremstillingen af stadierne i den økonomiske udvikling og af de nutidige typer af økonomiske systemer - er klar og oplysende, men så koncentreret og beskrivende, at det dårligt lader sig gøre at give et brugeligt resumé. Noget af det for mig mest spændende at læse er den nøgterne og afbalancerede vurdering af det sovjetiske økonomiske system, og især fremstillingen af det nye i den kinesiske økonomi, som tydeligvis har forfatterindens sympati. Også u-lands-afsnittet er meget aktuelt - og oplysende.

Helhedsvurderingen af bogen bliver, at den, til trods for at den ikke svarer til titel og undertitel, dog rummer læseværdige videnskabsfilosofiske afsnit, og først og fremmest er en letlæst og nyttig oversigt over hele genstandsområdet for den økonomiske - og i anden række også politiske - videnskab.